

Interjú Dévényi Sándorral

Humor, derű, építészet

Az architektúrában általában nem jellemző a humor megjelenése. Dévényi Sándor Kossuth-díjas építész esetében ez alkati kérdés, amely talán nem független pécsi mivoltától, életének alapélményétől. Hamvas Béla szavaival élve e tájat az oldottság, nyugalom és derű jellemzi – csakúgy, mint szülőttét, és az általa tervezett épületeket. A nemzetközi diskurzus által is számon tartott műveit formai játékoság, expresszív, olykor ironikus koncepciók jellemzik. Házaiban a hely inspirálta történeti formák hagyománya új élettel telítődik. A munkáin felismerhető, a jelenlétre vonatkozó ironia célja a hely közös emlékezetébe való beépülés, kiindulópontja a hagyomány. Az építés az ember legbelső lényéből fakadó kényszer, és amilyen az ember, olyan az építészete. Dévényi Sándor házaik összetéveszthetetlenül „Dévényi-házak”, amelyeket a pécsiek megszerettek és pécsinek tartanak. A genius loci megértésén alapuló hiteles építészet ez, amely széles körben értő befogadásra talált. Hogy a „helyi” mit jelent, abban meghatározó szerepe van az alkotó személyiségének. Éppen ez a személyesség az, ami felismerhetővé, helyhez köthetővé tesz egy házat. Dévényi Sándor építészete bizonyára egyéniségéből következően is oldott, könnyed és vidám, épületei eklektikusan idézik a hely szellemét, hagyományait. A zseniális, olykor zabolátlannak tűnő formai invenció az alkotó szinte végtelen nyugalomból és humorából is fakad. Dévényi Sándorral Dénes Eszter és Turi Attila beszélgetett.

■ **Turi Attila:** Makovecz Imre azt vallotta, hogy a háznak egyik legfontosabb tulajdonsága a mindent átható hangulat. Az ön munkáit derű és könnyedség jellemzi.

Dévényi Sándor: Az építészet mindig egyfajta reflexió az épített környezetre, éppen úgy, mint a társadalmi környezetre. Ez a reflexió azonban nem valamiféle görcsösen végrehajtható feladat. Az ember mindenképp beleül, beleéli magát a környezetbe. Átszűri magán a hely által sugárzott információkat, majd ráeszmél a megoldásra. Ennek a ráeszmélésnek van egy derűs, könnyed

megjelenése. Van olyan inspiratív környezet, amelynek értékei tovább szöhetnek, de van olyan is, ahol új értéket kell létrehozni, bízva abban, hogy az az adott környezet majd magához emeli. Ebben a vonatkozásban egy épület képes olyan információkat hordozni, amelyek felismerhetővé teszik az emberek számára ezt a lehetőséget. Az értékes épített környezetből az ember inspirációkat nyer, s ahhoz érdemes, sőt szerintem kötelező alkalmazkodni. Fontos, hogy az adott környezet milyen gondolatokat ébreszt bennem, melyek azok a történelmi és emberi vonatkozások, amelyeket ki tudok szűrni, föl tudok használni az adott milióból. Az organikus építészet számomra munkamódszer, egyben viselkedésforma és filozófia: érzékenyen igazodunk a környezethez, térben és időben a történeti, élő szövethez, amelynek anatómiája, fejlődése van. Csak az nyúlhat bele egy ilyen szervezetbe, aki annak élettani vonatkozásaival tökéletesen tisztában van, akár egy operáló orvos. A meglévő közegben testet öltő új gondolat, azaz épületeink szintén élőlények, születnek, fejlődnek, lélegeznek. Az építészet még atomizálódó világunkban is képes lehet ezzel az átélő hozzáállással a nagyobb egységet előmozdítani. Nem veszek részt a világ elemekre való szétbontásában, sőt kifejezetten harcolok ellene. Amikor megérezem a ház lényegét, az egy egységes képben jelenik meg, amelyből a részek a rajzpapíron bonthatók ki, és logikusan következnek az egészből. Engem mindig a nagy összefüggések érdekeltek, amelyek a legkisebb részletben is megjelennek.

Dénes Eszter: Első megépült munkái az organikus gondolkodás jegyében születtek, a pécsi belvárosban. A nyolcvanas évek elején Pécsen már kibontakozó új építési feltételek között magánberuházásként megvalósuló, a házasságkötő terem mellett álló Lakodalmas ház okkal viseli nevét: a kezdetekkor a pincében étterem, az emeleten panzió, a földszinten fényképész, virágüzlet, étel- és italbár üzemelt. A lényeg talán mégis az atmoszféra, ami mindebből érzelmileg felfogható, amiről a ház spontán könnyedséggel

mesél az arra járóknak: fiatalosan szertelen és vidám, akár egy fehér ruhába öltözött menyasszony. Ez az atmoszféra túlmutat az építészeti stílussajátosságokon.

D.S.: Az épület Pécs központjában, a dzsámi mögött van. Gyermekkoromban még magam is láthattam a kis középkori házakat a helyén, amelyeket később elbontottak. A város emlékezetében azonban tovább éltek: kétezzer-ötszáz éves múltjuk darabjai kézzelfogható módon jelen voltak. A középkori házakra emlékeztető tömegű épületbe az egymásra épülő kultúrák eredményeit integrálva kívántam folytonosságot teremteni. A romanika boltíves formái, a gótika csúcsíves elemei, a török sztalaktit boltozat, a barokk gazdagsága és a szecesszió növényi ornamentikája egyfajta organikus eklektikává állt össze.

T.A.: A Villámsújtotta háznál a szomszédos eklektikus homlokzat plasztikáját a magyar kortárs architektúrában az egyedül önre jellemző építészeti humor dramaturgiája szerint fogalmazta újra: egy törést szimbolizáló kapuépítményt elhelyezve tükörhomlokzattal toldotta meg a régi épületet.

D.S.: A törés mint a Villámsújtotta ház alapeleme egy posztmodern találmány, az Egyesült Államokban működő SITE csoport is alkalmazta. Ez az elem itt egyedi jelentést hordoz: a jelent és a múltat választja el. A történeti belvárosban álló épület tervezésekor levéltári kutatáso-

kat végeztem, melyek során kiderült, hogy egy, a XVIII. század utolsó évtizedében épült egykori vendégfogadó állt itt, amelynek egyik szárnya ma is áll. Az új lakóépületet az eklektikus átalakítású, megmaradt háromaxisú homlokkal felhasználásával terveztem. Az új rész átveszi a meglévő nyílásrendszert és ritmust, csak éppen ellentéte annak: ahol ott anyag van, itt levegő. A fal kváderköve áttört nyílás, a régi háznál résként jelentkező fuga itt acélcső. A régi és az új, a múlt és a jövő között hasadék tátong. Így él tovább a történeti tudás, így él tovább a kollektív tudat egy mai alkotásban, amely mégis minden elemében követi a város építészeti hagyományát.

D.E.: Épületei mindig utalnak valamire, és mesélnek valamiről. Ezeknek a meséknek azonban nem kötelező olvasmány jellegük van, nem előre megírt szcenárió alapján kell dekódolni jelentésüket. A házakhoz ma már legendák kapcsolódnak, amelyet a városlakók által kreált különleges elnevezések is mutatnak.

D.S.: Ezt az épületet például Weber Kristóf nevezte el Villámsújtotta háznak, ami azóta is él a köztudatban. Zenét is írt róla Fal nélküli épület címmel. Az egykori falu, ma a Pécshez csatolt Málom, és a tízemeletes panelek határán épült családi házat is a köznéppel nevezte el Lakótelepet harapó háznak.

T.A.: Pécssett és talán országosan is nagy felhördüléssel

fogadták belvárosi épületeit. Az idő azonban eljárt a kritikák fölött: a Villámsújtotta ház azóta helyi védettséget kapott. Épületei zöme nagyon karakteres környezetben, Pécs belvárosában áll. Pécs délszaki bája is forrása a derűnek?

D.S.: Pécs mindig Magyarország kapuja volt a mediterráneum irányába. A több nemzetiség adta sokféleség úgy kovácsolódott egységgé, hogy jellegzetes „arcukat” nem veszítették el. A posztmodern időszakában, 1975-ben kezdtem építészként tevékenykedni szülővárosomban. Viszonylag könnyű dolga volt itt az embernek, hiszen az 1976-ig a városban alkotó Csete György és Jankovics Tibor olyan igényes és egyedi építészeti gondolkodást teremtett meg, ami nem múlhatott el nyomtalanul. A Pécs Csoport szellemisége meghatározó módon hatott többek mellett az én gondolkodásomra is. Ez az egyik láncszem, amely a múlttal összeköti a jelent. Pécsnek van építészeti múltja, határozott építészeti karaktere. Adódik ez a város mediterrán jellegéből, különleges státuszából az országon és a Kárpát-medencén belül, hiszen Pécs dél és észak találkozási pontján fekszik. Fölbukkantak itt nagy építészegyeniségek is, annak ellenére, hogy a város nem mindig volt olyan anyagi helyzetben, hogy ezek ki is tudjanak futni. A korai középkorban a székesegyház építése, lombard és burgund mesterek részvételével, magas művészi színvonalú alkotóműhelyt teremtett a városban, mely annak életére, sőt az országéra is kihatással volt. A török időkben Mimar Szinan – „Szinan, az építész” – dolgozott a városban. A XIX. században megjelentek az újkori építészegyeniségek, a Piacsek család tagjai, vagy a székesegyházat helyreállító Pollack Mihály, aztán az 1882-ben kezdődő második rekonstrukció mesterei. A lassan meginduló polgári fejlődéshez kapcsolódóan meg kell említenünk Pécs Gaudiját, Pilch Andort, aki ugyanakkor született és halt meg, és a városnak ugyanazt jelentette, mint Gaudí Barcelonának, és aki a soknemzetiségű város szerteágazó gyökereiből táplálkozott. Azután a XX. század első fele is sok tehetséges építész adott a városnak: Molnár Farkast, Breuer Marcellt, Forbáth Alfrédot. Végül a Pécs Csoport előtt, illetve azzal párhuzamosan is van egy időszak, a hatvanas évek: ezt a korszakot Jurcsik Károly, Tillai Ernő, Erdélyi Zoltán, Köves Emil neve fémjelezte. Mindez a folytonosságot bizonyítja, azt, hogy ebben a városban van építészeti kultúra. Azokhoz a forrásokhoz, amelyek a saját építészetem kialakításához vezettek, többek között a Pécs Csoporton keresztül jutottam el. Emellett Makovecz Imre fantasztikus életpályája, emberi-alkotói magatartása a példa számomra. Pécsnek szép történeti hagyatéka van: a nyitottság, a sokszínűség, ami egyúttal fegyelemre is készlet. Az épületen alkalmazott tömegformálással, a felületképzésekkel, a

ritmusokkal követni kell a kialakult hagyományt, emellett számtalan lehetőség van új, városépítő gondolat kifejezésére. A fegyelmet nem véletlenül mondom, hisz velem kapcsolatban gyakran épp az ellenkezője hangzik el...

T.A.: A Lakodalmas ház konstruktivitása, a Villámsújtotta ház különös ötlete és az újabb megvalósult épületek szinte robbanó formái és színei egyesek szerint túlkialtják környezetüket, melyben a szerves illeszkedés helyett a kapcsolódás feszültségekkel telítetté válik. Mit gondolt a mai „letisztultnak” is nevezett építészetről?

D.S.: Összegzése ez a mai útkereső korunknak, de a csak a technikát és az ipari lehetőségeket figyelő építészeti zsákutca. Egyfajta hiánygazdálkodás az, amit ez a mostani, végletekig leegyszerűsítő építészeti csinál. Úgy gondolom, hogy a világot nem szétszedni, hanem összerakni kell tudni. Olyan érthető, emberközpontú nyelven kell szólni, amit mindenki magáénak érez. Ez felelősség és küldetés is egyben.

D.E.: Egyik vallomásában beszél arról a kettősségről, amely munkáiban is megjelenik: „a magyarban két én lakik... az egyik ősi, sámánisztikus, vad, aki szítja belülről, energiákat ad”, a másik „alkalmazkodó, szelíd, összegző, aki módszert ad önmagunk kifejezéséhez”. E két pólus érhető tetten, amikor a megtartott ereszvonal vagy statikusnak tűnő faltagolás hirtelen megtörik, belerobban az épület struktúrájába egy formai kitérés, vagy épp villámcsapás?

D. S.: Fontosnak tartom, hogy a ház életre keljen. A Római udvar például két utcára néző, három épületből álló átjáróház. A Teréz utca kisvárosias, földszintes beépítésű utca, amelyet az ereszmagassággal is követtem. Ebbe a kissé archaizáló homlokzatba hasít bele a bejárati rizalit, ami az egész struktúra nyugalmát felborítja,

mozgást visz bele. A kizökentés funkcionális indoka, hogy egyszerre kell nyitnia és zárnia, beinvitálnia, segítve az udvari boltok forgalmát. A másik, Jókai utcára néző homlokzat formálása egészen más, hiszen a nagyvárosiasabb, eklektikus utcának is más a funkciója a város életében. Itt már állati és növényi motívumokat alkalmaztam az organikus építészet jegyében: az épület élőlényként jelenik meg.

T.A.: A Római udvar humorát a megtört rizalit adja, derűjét pedig az utcafronton elhelyezett oszlopfők, amelyek környékbeli virágok motívumait idézik nagyon élénk színeket alkalmazva. Épületeihez – talán minden kortársánál jobban – szervesen hozzátartozik a szín.

D.S.: A színesség gyökereinél is talán a humor húzódik meg, vagy még inkább a derű. A színeknek óriási jelentőségük van az építészetben, a szín a formát alátámasztó, az épületet magyarázó, értelmező elem. Azt gondolom, nemcsak természeti környezetben, de városi épületeken is lehet használni erősebb színeket. Sőt! A földszínek, az okker, a terrakotta, a mohazöld szervezesebb szolgálói a formáknak, mint a vakító fehér, amely mindent egyforma hangsúllyal kezel. Lehetséges a díszítések színnel való kiemelése is.

T.A.: Épületein megjelenik a kerámia is, amely szintén a város jellegzetességeihez tartozik.

D.S.: Egyik ükanyám porcelánfestő volt, dédnagybácsim szobrászművészként dolgozott a Zsolnay-gyárban. Pécsnek élő hagyománya a Zsolnay kerámia – Dobány Sándor keramikusművész barátommal együtt tudtam megvalósítani ezt a tudatosan vállalt küldetést.

D.E.: Az Egyetemi pinceklub kialakításakor elnevezték önt Magyarország első underground építésének.

D.S.: Pécsset a hetvenes években katasztrófasújtotta területnek nyilvánították a beomló régi, néhol még a római korból származó, harminc kilométeres pincerendszere miatt. A mélyépítési programhoz ifjú építészként csatlakoztam, a pincék puszta megerősítésén túl – a téglá plasztikus formálási lehetőségeit kihasználva – belsőépítészeti igényességgel igyekeztem kialakítani ezeket a tereket. A föld feletti világ fordítottjaként megjelenő föld alatti világ rejtelmait és feszültségeit érzékeltetve hol kristályos struktúrákat, hol gömbölyded, vízmosta üregeket alakítottam ki. Ez mind játék...

T.A.: Ez a játékoság jelenik meg a Munkácsy-udvar épületének „szerkezeti vicceiben”?

D.S.: A Munkácsy-udvar pincéjében egy középkori lakóház maradványaira bukkantunk, erre épült rá a társasház, átvéve a környezet eklektikus építészeti struktúráját. A kapu környékén azonban mindez lefoszlik, és feltárul az épület valódi szerkezete. A belső udvar egy

kúria hangulatát idézi. A pillérek azonban el vannak tolvá egymáshoz képest. Ezt a játékot az tette lehetővé, hogy a tartószerkezet a belső főfalon van, ezáltal viszont antropomorf elemek, emberi arcok sorozatát alakítottuk ki. Bizarr látvány a belső zárterkély negatív szökőkútja, amint a kis vízoszlop tartja a súlyos tömeget...

D.E.: A villányi bankfiók konzolját hatalmas szőlőtőke tartja, a Nyíl utcai családi házon az építető inspirálta szimbólumok vonulnak végig, a Barcsi fürdő alap-elemei a betonból formált hullámok. Ezek a gesztusok a drávaszentesi látogatóközpont esetében ház léptékben fogalmazódnak meg.

D.S.: A Nyíl utcai családi ház egy neves urológus professzornak készült, formavilágának előképe Jessze fájának profán, a termékenységét hangsúlyozó értelmezése. A drávaszentesi épület magva egy parasztház, amelynek egyik fele a Dráva folyó martján áll, másik fele az árterület fölé lóg be, pillérekkel alátámasztva.

D.E.: Különleges megoldás a pécsi János utcai két szomszédos ház átépítése, mintha egymással felelő tükképek lennének. A régi ad életet az újnak, és a kettő szervesen egybeépül.

D.S.: Városrehabilitációs irodánk 1978–1983 közötti munkája megalapozta azt a gondolkodást, amelyet pécsi iskolának lehet tekinteni. Ennek lényege, hogy az emléket úgy kell megőrizni, vagy csak olyan mértékig szabad átalakítani, kiegészíteni, új funkcióval bővíteni, amennyire az szükséges az épület fenntartásához, tovább éléséhez. Pécsen nem olyan értékes az épületállomány, hogy csak műemléki restaurálásra lehetne gondolni. Nálunk legtöbbször egy picit hozzá lehet tenni a mai építőművészetből – diszkrétén, az illeszkedés törvényei szerint. Ez a két ház összefoglalása annak, amit a mai magyar belvárosrehabilitációs tevékenység alap-viselkedésmódeljének tekintek; ez az egyik legkedvesebb munkám. Az egykor egy család számára kialakított zsebkendőnyi telkekre egy-egy hétlakásos társasházat kívánt elhelyezni a befektető, hétbeállós parkolóval. Az egyik helyi védelmet élvező eklektikus épület, a másik ház homlokzatát levéltári rajzok alapján állítottuk helyre, igaz, megtükrözve. Az összhatás érdekében megőriztük az eredeti utca felőli tömeget: a főpárkányt, a tetősíkot, a tetőgerinc egy darabját. A megóvott házból szervesen nőtt ki az új. Nagy szerencse kellett ahhoz, hogy mindkét házat ugyanaz az építető vette meg, és mindkét feladattal engem bízott meg. Még az is kedvező volt, hogy az utcásor alapvetően egyemeletes sorában éppen csak ez a két ház földszintes, így a kétoldali emeleti tűzfalhoz hozzá tudtuk illeszteni az új tetőtéri szinteket, amelyeket az egyik esetben íves, organikus, faszerkezetű

növényi formaként, a másik esetben pedig szilikátanyagú kristályformaként fogalmazzunk meg. Két ellentétes megjelenés, amely kiegészíti egymást. Vallom, hogy egy kialakult struktúrát nem robbantani kell, inkább meg kell próbálni belesimulni, ami által egy kontraszt-hatást is elérhetünk. Az alapvető törvényszerűségeit be kell tartani: a léptéket, a tetőformát, ereszmagasságot, vagy egy homlokzatnak a ritmusait, tagozatainak a sűrűségét. Ezek egy városra, egy adott építészeti környezetre esszenciálisan megfogalmazhatók.

T.A.: Az épületekkel egyenrangú feladatként jelennek meg életművében a városi terek, például a pécsi Színház tér, a Jókai tér, az Aradi vértanúk sétánya, vagy a budapesti Nagymező utca egy szakasza, Rákóczi híd gyalogosfeljárója, a Szent Gellért tér és a Fővám tér. Valamennyi egyedi érzékenységet mutat a történelmileg kialakult és mély tartalmakat hordozó városi kontextus iránt.

D.S.: A városi terek alapsíkja, ötödik homlokzata sokáig elhanyagolt terület volt. Hagytuk, hogy a közlekedés, a közművek eluralják ezt az alapvető városformáló elemet. Megtervezésük több szempont – közlekedés, közművek, növényzet – figyelembe vételével építészeti feladat, ezáltal új városi minőség jön létre. A sok vitát, politikai botrányt kavart Szent Gellért téri Forrásház belesimul a kontextusba, de új helyet is teremt egy közlekedési szempontból szinte lehetetlen helyszínen. Visszaköszön benne a Gellért Szálló architektúrája, egyszerre zavarba ejtően idegen és innovatív – mondta róla egy kiállítás megnyitó alkalmával Schneller István Budapest egykori főépítésze –, mert nekünk szegezi a kérdést: régi vagy új vagyok-e, kút vagy barlang, kupola vagy korona, tömeg vagy tér, s még folytathatnánk a különböző kérdéseket. S bár a szín ezúttal hiányzik, itt van a víz és a jelentéshordozó szöveg, amely nem dekoráció, hanem a jelenlétet erősíti. A Gellért téri Forrásház éppen azt az egyensúlyi helyzetet tükrözi, amelyről korábban megállapítottuk, hogy az építészet értelmezéséhez szükséges párbeszédet lehet vele kezdeni, mert ismerős és mégis újat mond, mert ismeretlenség, hozzánk intézett kérdés van benne.

T.A.: Erik Asmussen dán építész azt írja ars poeticájában, hogy az építészet minden érzékünknek szól, még a humorérzékünknek is. Tudjuk, hogy a humor egyfajta bizalmasságot rejt magában. Hiszen nem tréfálkozunk akárkivel. Ha valakivel elkezdünk humorizálni, az egyfajta toleranciát, szimpátiát, barátságot, szeretetet foglal magában. A humor mint folyamat a kognícióra, mint a megismerést, az észlelést, az érvelést és az emlékezést is magába foglaló gondolkodási folyamatra hat.

D.S.: Hiszem, hogy ha az embereknek van mondani-valójuk, és ha odafigyelünk egymásra, akkor az elveszettnek hitt egységet újra fel tudjuk támasztani. Az empátia és az illeszkedés a fontos. Arra törekszem, hogy a jót értem meg, és azt összegezzem, így hozzak létre új alkotást. Úgy érzem, hogy az építészet nagyon korlátozott lehetőségei között is van mód az elveszett egység megtalálására. Szükségem van humorra több okból is. Egyrészt, hogy elviselhető legyen az életem, másrészt, hogy az elviselhetőség másoknak is megadassék. Bizonyos, hogy az a merev struktúra, amiben mi felnőttünk, és amit ránk akartak kényszeríteni – és az ellene történő tiltakozásunk –, összefügghet a bennünk kialakuló humorérzékkel. Az architektúrában általában nem jellemző a humor megjelenése. Nálam alkati dolog...